

Mi valósult meg az utópiákból?

Írta: Zsolt Béla

Nemrég egy társaságban rádiót hallgattunk — Algerből nyögdécselt orientális búbánattal egy beduin chansonnier — s mint mindig, most is akadt valaki, aki feltette a kérdést: mit szólna egy XIX. századvégi fizikus, professzor, vagy feltaláló, ha sírjából felkelne s belépve a szobába, szembetalálná magát a broadcastinggal? Több, ilyenkor szokásos feltevés után megjegyeztem, hogy a meglepetés korántsem lenne olyan nagy, mint azt általában hiszik; idéztem H. G. Wellset, aki szerint a XX. század első negyedének technikai eredményei csak a laikusra hatnak frappánsan, mert a XVIII. és XIX. század tudománya hipotézisben és elvben legnagyobbbrészt megoldotta, illetve előkészítette mindazt, ami az elmúlt évtizedekben gyakorlatilag (megvalósult). Néhány hét előtt egy igen kitűnő tudományos tárcaírónk retrospektív méltatást írt Jókai „*Jövő század regényé*”-ről s megállapította, hogy Jókai nem annyira saját képzeletéből, mint inkább korának tudományos romantikájából merítette fantasztikus anyagát. Ahogy manapság legalább havonként egyszer érkeznek híradások a rák kórokozójának, vagy szérumának küszöbön álló felfedezéséről s ahogy olvashattunk a higanyból aranyat varázsoló német alchimistáról, vagy Edison útmenti giz-gazból készítenő olcsó gumijáról, atlantióceáni betonszigetokről, holdrakétáról,

ugyanúgy olvasott-hallott a korabeli közönség repülésről, tengeralattjáróról, füstnélküli löporról, drótnélküli telegráfról. Ezek a híradások természetesen a kuriózumok között szerepeltek s a laikusnak semmi támaszpontja nem volt ahhoz, hogy komolyan vegye azokat, de a tudomány számára valóban kézenfekvő feladat volt, hogy például a szélnek kiszolgáltatott ballonnal megcsinálja ugyanazt a csodát, amit Fulton a szélnek kiszolgáltatott vitorláshajóval. Az elektromos hullámelmélet plauzibilis következményeit Marconi vonta le, amikor a drótnélküli távirót lerögzítette s egy további lépés logikusan elvezetett a rádióhoz és még egy lépés a televízióhoz. Aki ma álmélkodik Jókai providenciális zsenijén s a technikai „utópia” valóra-válásán, egyszerűen nem ismerte a háborút megelőző korszak fizikájának, kémiájának teoretikus eredményeit, ahogyan például ma sem ismeri az atomenergia felszabadításának vagy a relativitás elméletének tudományos anyagát, amelyekből két-három évtized után bizonyára egész sereg praktikus eredmény születik.

A találmányoknak tudományos előkészítettségük mellett a társadalom követelő szükséglete a legfőbb bábája. Egy tudományos megoldás sokszor évtizedekig vesztegél a teória méhében, mert a társadalom gyakorlati szükséglete nem provokálja valósággá. A repülés például a háború előtt a kísérleti stádiumból alig mozduló sport volt, s ha fejlődött, inkább az akrobatizmus felé (looping the loop), mint gyakorlati, mondjuk, közlekedési irányban. A háborúnak kellett elkövetkeznie ahhoz, hogy a repülés magára koncentrálja a teremtő tudományos és gyakorlati elmék érdeklődését s csakugyan, hétről-hétre újabb és újabb ténye-

zök járultak a kormányozható léghajó és a repülőgép stabilitásának és időtartambeli teljesítményének fokozásához. Aminthogy a háború véres ágyán születtek a sebészeti plasztika bravúrjai s a kolera és kiütéses tífusz világában egész sereg gyógyászati, főként kollektív higiéniai eredmény, amelyeket ott, ahol a nép-egészségügyre komoly gondot fordítanak, nemcsak, hogy átmentettek a békébe, de tovább is fejlesztettek. A háború élesítette ki a rádió iránt való érdeklődést, a háború adott lendületet a kémia határtalan fejlődésének (gáz- és robbantóanyagok) — a pokol tornáca valóban jószándékkal volt kikövezeve. Ma tulajdonképpen nem történik más, mint a XIX. századbeli tudományos eredmények háborútól kikényszerített praktikus következményeinek a békeszükségletekhez való idomítása, illetve fejlesztése, s mindez bizonyos kétértelműséggel és misztikus háttérrel. Mert a laikusnak még mindig az a gyanúja, hogy az igazi atoutokat nem játsszák ki s vannak effektusok, amelyeket csak akkor engednek szabadjárá, amikor nem használni, hanem ártani lehet velük.

*

A háború tehát fokozta az exakt tudományok gyakorlati produktivitását s csakugyan, néha sikerült megközelíteni az utópista célt: a természet erőit legyőzni, s helyettesíteni az emberivel. Igaz, hogy ezt a célt főként negatív irányban közelítették meg; az ember majdnem olyan tökéletesen tudott pusztítani civilizációjával, mint a természet a földrengés, a tűzhányó, a villámcsapás és a járvány öserőivel. Atlantis elsüllyedt az Óceánban; két év előtti légi hadgyakorlat

volt London felett, s kiderült, hogy ha a játékot valóra váltják, egyetlen ház és egyetlen ember sem menekülhet az utópisztikussá fejlett repülés és kémia jóvoltából. Még Anatole France kecskái sem leghelhetnének Párizs fehér kövén, ha a megvalósult technikai utópia offenzívén lépne fel velük szemben. A földrengés megkegyelmez a bogárnak, a láva a madaraknak; az ember tudományos mindenhatósága nem ismer irgalmat, ha kicsúszik alóla a humanizmus talaja.

Vannak, akik azt állítják, hogy offenzív haditudomány egyenrangú erőfeszítésekre inspirálja a defenzív haditudományt: a Londonra leselkedő légi veszedelmek ugyanolyan eredményeket provokálnak London megvédésére. Kétségtelen, hogy a gáz gyilkoló erejével arányban tökéletesedik a gázmaszk, a hadirepülők eredményességéhez mérten az elhárító ágyúk biztossága. Bizonyos kiegyenlítődés valóban létrejön: a rombolók rombolnak s a rombolókat rombolják. Mindenesetre riasztó, hogy az ember teremtő intelligenciája ehhez a borzalmas circulus vitiosushoz, ehhez az elkerülhetetlenül pokollal végződő kulturremishez odaadja leggazdagabb invencióját.

*

Az utópisták álmaiban kétségkívül nagy terepük volt fantasztikus technikai eredményeknek, ám ezek mellett, hogy a költőknek az ember korlátlan teremtőerejébe vetett hitét szimbolizálták, többnyire olyan eszközökként szerepeltek, amelyek az ember vegetatív és társadalmi életét hivatottak megjavítani. Az utópisták álmaiban a technikai civilizáció fantasztikussá fokozódása szebbé, kényelmesebbé és gazda-

gabbá varázsolta az emberi sorsot. A kultúra, amelynek reális változata a civilizáció, szerintük tulajdonképpen szabadságharc az Istennel, a természettel: az ősi és lényegükben kifürkészhetetlen adottságok fokozatos helyettesítése, emberi erő alkotta, áttekinthető és törvényszerűen szabályozható szurrogátumokkal. Vannak utópisták, akik a technikai civilizáció tökéletesítésének ösztönét úgy magyarázzák, hogy az ember nem tud beletörödni abba, hogy megrekedt az ontológiai fejlődés mai fokán és *homo sapiensből*, *homo omnipotenssé* akar emelkedni. A folyton tökéletesedő szerszámra való törekvés tulajdonképpen a testi és lelki szervek relatív tökéletlenségének hiányait akarja pótolni. A lassú láb gyors akar lenni, az elcsökevényesedett kopolytú géppel szurrogálja magát a tenger alatt, a tollatlan állat — az ember — maga gyártja szárnyait. Mindez az utópisták álmaiban segítőeszköze az ember fokozatos lelki, szellemi, erkölcsi és társadalmi felszabadulásának és megjavulásának.

Az utópisták azonban rosszul álmodtak. A technikai civilizáció minden mindennapi képzeletet felülmúlóan kibontakozott, de az ember lelkileg, erkölcsileg és társadalmilag nem lett szabadabb és nem lett jobb. Akik a technikai eredményeket társadalmi helyzetüknél fogva elsősorban birtokolják, nem ihletődtek meg ezektől a csodáktól, hanem besorozták azokat régi fegyvereik, szerszámaik és luxuscikkeik közé. Az új hadi technika és az új hadi orvostudomány ugyanúgy a legősibb ösztönök és a változatlan nemzeti, faji és hatalmi érdekek szolgálatában áll, mint a primitív időkben. A racionalizált gépezet nem tudta áthidalni a tőke és munka között tátongó ellentéteket, s ha többet

és olcsóbban is termel, nem tudta közelebb hozni a csodát, hogy ne legyenek szegények, akiknek a termelés áldásaiból semmi hasznuk. Az autókban és repülőgépekben általában nem ülnek szellemileg magasabbrendű, lelkiileg egészségesebb és társadalmilag öntudatosabb és mérsékeltőbb gazdagok, mint a hintókban és a gyorsvonatok hálókocsijaiban. A dolgok csakugyan tökéletesebbek lettek, de az ember lemaradt mellőlük és többé-kevésbé lealacsonyítja azokat oly módon, hogy a bennük manifesztálódó nagyszerűelvek tudomásulvétele nélkül igénybeveszi őket, mintha Tsten és a kiváltságos emberi intelligencia csak arra való lenne, hogy a csorda vegetatív érdekeit s alantas hedonizmusát kiszolgálja.

*

Az utópiákból tehát nem valósult meg semmi. Néhány nagyszerű gép, néhány nagyszerű igazság, néhány nagyszerű műremek, amelyek tulajdonképpen már el voltak vetve az elmúlt századok méhében, s paradoxul, ártalmas erők irritálására születtek meg. A tömegember belőlük is éppen azt stabilizálta, ami lelkiileg és társadalmilag egyenesen akadálya továbbfejlődésének. A fizika és kémia fegyvernemékké lettek s csak mintegy kivételesen állnak rendelkezésre az átmeneti békeidőkben. Van-e remény arra, hogy az örök béke utópiája erősebb lesz az utópisztikus eredményeknél, melyeket a haditudomány megvalósított?! És van-e remény arra, hogy azokat az ellentéteket, amelyeket a termelés tökéletesedésének fokozása kiélezett, át lehet hidalni, van-e remény az osztálybéke utópiájának megvalósulására?!

Szerintünk korunknak két aktuális utópiája: a nemzetek közötti béke és a társadalmi béke álma. E két utópia valóráválása nélkül hiába szalad a tudomány előre a másik glóbuszig, *nem fogja elérni célját: az emberi sors javítását, az emberi szenvedés enyhítését.* Az emberi élet rangja és értéke az elkövetkező évtizedben nem attól függ, hogy Opel rakétája eljut-e a Marsra, de sokkal inkább attól, hogy a Népszövetségből kibontakozik-e egy egyoldalú hatalmi érdekeltiségnél, pillanatnyi taktikák sugallta látszatok fenntartására való szervezetnél több, előbb, a nemzeti, faji konvenciók fölé emelkedő politikai és erkölcsi hatalom, amely biztosítani tudja a békét. Minden gépcsodánál fontosabb a jövő évtized szempontjából, hogy olyan érdemes kezdeményezéseknek, mint amilyenek a kapitalista oldalon Melchete viscount-éi, munkás oldalon a MacDonald-éi, lesz-e gyakorlati találkozásuk, hogy az utópista Marxizmusnál és az engesztelhetetlen kapitalizmusnál eredményesebben tudják biztosítani a társadalom egyensúlyát.

Mindezek egyelőre utópiák és utópiák maradtak, annak ellenére, hogy repülünk, hogy algiri arab búbánatnál szórakozunk, hogy távolról fotografálunk, hogy Lindbergh átrepülte az Óceánt, hogy Eckener négy nap alatt kormányozta el Fridrichshafenből Tokióba léghajóját, s hogy Byrd ezredes átrepülte a Déli sarkot. Mindezek a nagyszerű eredmények a háborúra és a kiegyenlítettlen osztályharcokra szánt millióknak alig jelentenek többet érdekes újsághírnél, vagy izgalmas spektakulumnál, de sorsukon alig javítanak egy árnyalatnyit. Amíg az exkluzív emberi zsenialitás csak exkluzív kisebbségek érdekében termel-

heti nagy ajándékait, az utópia: *a boldog emberek boldog világa nem kerül hozzánk közelebb.*

A nemzetek közti béke és a társadalmi béke álmanak megvalósítása az első lépés az utópia beteljesülése felé s erre a lépésre kell a következő évtizedben megtanítani, az autó és repülőgép ellenére is tévelyegve támolygó emberiséget, amely hamarabb közelítette meg a csillagokat, mint saját emberségét.

*

*

Az emberiség — mondotta a múlt század egyik gondolkozója — olyan ember, aki mindig tanul. Egyes emberek meghalnak ugyan, de az az igazság, melyet kimondottak, nem pusztul el velük. Az emberiség megőrzi azt kincseskamrájában és az ember gyarapszik a halottak sírjából azzal, amit kivított. Mindnyájan olyan hitek és eszmények légkörében születünk, melyek az egész emberiség munkájának gyümölcsei; és az emberiség életéhez mindenki hozzájárul valami többé-kevésbé értékessel, melyet az emberek örökölni fognak. Az emberiség nevelése a Kelet piramisainak felépítéséhez hasonlóan ment végbe, mely gúlákra minden arra haladó ember egy követ tett. Mi, akik csak rövid ideig lakunk itt, továbbmegyünk, mert hívnak bennünket, hogy nevelésünket máshol egészítsük ki, de az emberiség nevelése, amely valamennyiünk előtt jelentkezik, a maga egészében teljes egésznek lepleződik le, a hajnalpírhoz hasonlóan, amely minden ragyogásával, ha lassan is, de egyre erősebben, állandóbban lép fel.

(Mazzini)